

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΖΙΦΟΠΟΥΛΟΣ

Ο «Ορφισμός» στην Κρήτη

Α ν ά τ υ π ο

από την

Θ Α Λ Λ Ω

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΤΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΝΟΜΟΥ ΧΑΝΙΩΝ

Τ Ε Υ Χ Ο Σ 10

ΧΑΝΙΑ, ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ 1998

ΓΙΑΝΝΗΣ Ζ. ΤΖΙΦΟΠΟΥΛΟΣ

Ο «ΟΡΦΙΣΜΟΣ» ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

Σχετικά πρόσφατα ανακαλύφθηκαν πέντε μόνο χρυσά ελάσματα σε ένα σύνολο 56 τάφων ρωμαϊκών χρόνων, οι οποίοι αποτελούν τμήμα νεκροταφείου στην περιοχή Σφακάκι Παγκαλοχωρίου, περίπου 6 χλμ. ανατολικά του Ρεδύμνου και βόρεια της Εθνικής οδού προς Ηράκλειο (βλ. Χάρτη). Οι τάφοι ανασκάφηκαν από την ΚΕ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και τις αρχαιολόγους κυρίες Ειρήνη Γαβριλάκη, Στέλλα Καλογεράκη και Νίκη Τσατσάκη, με τις οποίες η συνεργασία υπήρξε πολύτιμη¹. Η ομάδα αυτή των πέντε χρυσών ελασμάτων προκαλεί εξαιρετικό ενδιαφέρον κυρίως για δύο λόγους: 1) γιατί σε δύο από αυτά τα ελάσματα έχουν χαραχθεί επιγραφές, η ανάγνωση των οποίων τα κατατάσσει στα επονομαζόμενα κατά το παρελθόν «ορφικά», αλλά σήμερα πλέον ορφικοδιοनुσιακά ελάσματα της Κρήτης· και 2) γιατί η τοποθεσία εύρεσής τους στο Σφακάκι αποτελεί πλέον απόδειξη ότι μία μυστηριακή λατρεία «ορφικοδιοनु-

1. Για τις ανασκαφές βλέπε Ειρ. Γαβριλάκη, *Αρχ. Δελτίον* 43 (1988) Β2 Χρονικά [1993] 557-8· της ίδιας, *Σφακάκι Παγκαλοχωρίου, Κρητ. Εστία* 4 (1991-93) 239-241· και της ίδιας, *Αρχ. Δελτίον* 44 (1989) Β2 Χρονικά [1995] 457-460. Για τις προηγούμενες σωστικές ανασκαφές στην ευρύτερη περιοχή βλέπε Μ. Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη, *Αρχ. Δελτίον* 36 (1981) Χρονικά 404· Μ. Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη, *Κρητολογικά Γράμματα* 11 (1995) 369-379· της ίδιας, *Σφακάκι Παγκαλοχωρίου, Κρητ. Εστία* 5 (1994-1996) 251· και της ίδιας και της Ελ. Παπαδοπούλου, *LMPIA1: Pottery, Chronology and Terminology, Monographs of the Danish Institute at Athens 1*, Αθήνα 1997, 111-55. Θερμές ευχαριστίες οφείλω στην Προϊσταμένη της ΚΕ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων κ. Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη για το ενδιαφέρον της και για την χορήγηση αδείας για την μελέτη και συνδημοσίευση των ενεπίγραφων ελασμάτων από το Σφακάκι με τις συναδέλφους Ειρήνη Γαβριλάκη και Στέλλα Καλογεράκη, καθώς επίσης και στο προσωπικό του Μουσείου Ρεδύμνου για τις διευκολύνσεις τους κατά την διάρκεια της μελέτης.

σιακών» αντιλήψεων διατηρήθηκε ακμαία και με συνεχή παρουσία από τον 3ο αιώνα π.Χ. μέχρι και τα μέσα του 4ου αιώνα μ.Χ. στην ευρύτερη περιοχή του Κάτω Μυλοποτάμου, βόρεια-βορειοδυτικά του Ψηλορείτη, στην κορυφή του οποίου υπήρχε το Ιδαίο Άντρο όπου τελούνταν τα φημισμένα Μυστήρια.

Πρώτα όμως λίγα λόγια για τον Ορφισμό². Υπήρξε μία από τις μυστηριακές λατρείες της αρχαιότητας, οι οποίες είχαν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά: προϋπέθεταν μύηση σε τελετές, και άκρα μυστικότητα ορισμένων απορρήτων· η διδασκαλία τους βασιζόταν σε κάποιον ιερόν λόγο, που μεταδιδόταν είτε προφορικά, είτε γραπτά· δεν υπήρχαν διακρίσεις φύλου ή ηλικίας, κοινωνικής ή οικονομικής κατάστασης, ενώ δεν απαγορευόταν η μύηση σε περισσότερα του ενός Μυστήρια· τέλος, η μύηση αποτελούσε μία καθαρά προσωπική εμπειρία και επικοινωνία με το θείον, και οι μυημένοι αποκαλούνταν δλβιοι, εὐδαιμόνες και δσιοι, ενώ πίστευαν στην μετά θάνατον ζωή και στο ότι εξακολουθούσαν να κατέχουν μία ξεχωριστή θέση στον Άδη, όπου συνέχιζαν τις μυστηριακές τους τελετές.

Ειδικότερα, ο ιερός λόγος των Ορφικών Μυστηρίων ήθελε τον Ορφέα ως συμβολικό αρχηγό, ιδρυτή και οργανωτή των τελετών, του οποίου ο θάνατος ήταν παρόμοιος μ' αυτόν του θεού Διονύσου - Ζαγρέα. Τα στοιχεία που διασώζονται για τον Ορφέα και την διδασκαλία του είναι αντικρουόμενα, ενώ δεν είναι βέβαιο αν ο Ορφέας υπήρξε ιστορικό πρόσωπο. Πάντως, ενώ ο Ορφέας σχετίζεται και με τον Απόλλωνα και με τον Διόνυσο, εν τούτοις δεν υπάρχει πλήρης ταύτιση με κανέναν από τους δύο αυτούς, τόσο αντίθετους θεούς. Κατά τους Ορφικούς, ο Ορφέας, γιος του Οίαγρου και της Καλλιόπης ή μίας των άλλων Μουσών, δεινός μουσικός, χρησμολόγος και ποιητής, ήταν

2. Η βιβλιογραφία για τον Ορφισμό είναι τεράστια. Βλέπε τις πρόσφατες μελέτες με την προγενέστερη βιβλιογραφία του W. Burkert, *Αρχαία ελληνική θρησκεία· αρχαϊκή και κλασική εποχή*, μτφρ. Ν. Π. Μπεζαντάκος και Αφρ. Αθαγιανού, Αθήνα 1993, 562-571, 589-615· του ίδιου, *Μυστηριακές λατρείες της αρχαιότητας*, μτφρ. Έφη Ματθαίου, Αθήνα 1994· Ν. Κ. Παπαχατζής, Ορφέας, στο: Ι. Θ. Κακριδής (επιμ.), *Ελληνική Μυθολογία*, τόμ. 3, Αθήνα 1986, 293-299, όπου και όλες οι αρχαίες πηγές· καθώς επίσης και τα λήμματα «Orphics» και «Orphism» στα ετήσια *Επιγραφικά Δελτία Ελληνικής Θρησκείας (EBGR)* του Αγγ. Χανιώτη στο *Κέρνος*: EBGR 1987, *Kernos* 4 (1991); EBGR 1988, *Kernos* 5 (1992); EBGR 1989, *Kernos* 6 (1993); EBGR 1990, *Kernos* 7 (1994); EBGR 1991, *Kernos* 8 (1995); EBGR 1992, *Kernos* 9 (1996); EBGR 1994-95, *Kernos* 10 (1997).

συν τοις άλλοις και ο αναδιοργανωτής των Διονυσιακών τελετών και οργίων στη Θράκη, γεγονός που προκάλεσε και τον οικτρό θάνατό του, για τον οποίο όμως οι εκδοχές είναι πολλές: είτε ο Δίας τον κατακεραύνωσε γιατί δίδασκε και αποκάλυπτε στους θνητούς απόρρητα· είτε οι Βάκχες του Διόνυσου για τις αλλαγές που επέφερε στις Διονυσιακές τελετές, ή οι γυναίκες της Θράκης για τον αποκλεισμό τους από τις τελετές αυτές ή για την αποξένωσή τους από τους άντρες τους εξαιτίας της απόρριψης των γυναικών από τον Ορφέα μετά το θάνατο της αγαπημένης του Ευρυδίκης, διαμέλισαν το σώμα του και σκόρπισαν τα μέλη, τα οποία μάζεψαν οι Μούσες και τα έθαψαν στα Λειβηθρα (σημερινή Λεπτοκαρυά Πιερίας), ενώ το κεφάλι του που το πέταξαν στον Έβρο βγήκε τελικά στη Μυτιλήνη, όπου και χρησιμοποιούσε για πολύ καιρό.

Αν οι πληροφορίες για την ζωή και τον θάνατο του Ορφέα παρουσιάζονται αντικρουόμενες και συγκεχυμένες, δεν συμβαίνει το ίδιο και για την ορφική διδασκαλία. Κεντρική θέση σ' αυτήν κατέχει ο Διόνυσος-Ζαγρέας, γιος του Δία και της Περσεφόνης, τον οποίο, νήπιο ακόμα, οι Τιτάνες, ηττημένοι από τον Δία κατά την Τιτανομαχία, σκότωσαν για να εκδικηθούν τον Δία, διαμέλισαν το σώμα του και έφαγαν ωμές τις σάρκες του εκτός από την καρδιά. Αυτήν πρόλαβε να την σώσει η Αθηνά και απ' αυτήν ξαναγεννήθηκε και πάλι ο Διόνυσος, ο γιος του Δία και της Σεμέλης, ενώ ο Δίας κατακεραύνωσε τους Τιτάνες και από την στάχτη τους δημιουργήθηκαν οι άνθρωποι. Έτσι η φύση των θνητών κατά τους Ορφικούς είναι δυσυπόστατη: μετέχουν και του θείου, λόγω του ότι οι Τιτάνες είχαν φάει τις σάρκες του Διόνυσου-Ζαγρέα, αλλά και της θηριώδους και κακοποιού φύσης των Τιτάνων, λόγω της γέννησής τους από την στάχτη τους. Η θείκη φύση των ανθρώπων εντοπίζεται στην ψυχή, ενώ η τιτανική στο σώμα και στις αδυναμίες και ανάγκες του. Για την ενίσχυση λοιπόν της θείκης τους φύσης, της ψυχής, και για την τιθάσευση της τιτανικής, του σώματος ακολουθούν μία ιδιαίτερη ζωή κυρίως με νηστείες, θρησκευτικούς καθαρμούς και αποχή από ζωικές τροφές, γιατί πιστεύουν στην μετά θάνατον ανταμοιβή ή τιμωρία, και στην αποδέωση, δηλαδή την τελική ένωσή τους με το θείον μετά από πολλά στάδια καθαρμών.

Αυτές οι αντιλήψεις είχαν ευρεία απήχηση ήδη από τον 6ο αιώνα π.Χ. και επηρέασαν, αναφέρω ενδεικτικά και μόνον, τον Εμπεδοκλή, τον Πυθαγόρα, τον Πλάτωνα και αργότερα τον Βιργίλιο. Παράλληλα όμως με τα ορφικά κείμενα που διασώθηκαν μέσω της γραπτής παράδοσης³, ήρθαν στο

φως από ανασκαφές τάφων και χρυσά ελάσματα με κείμενα, τα οποία χρονολογούνται από την κλασική μέχρι και την εποχή της πλήρους επικράτησης του Χριστιανισμού, η οποία ποικίλλει κατά τόπους. Συνολικά, τα μέχρι σήμερα δημοσιευμένα χρυσά ελάσματα με επιγραφές είναι 29⁴. Από αυτά 18 φέρουν κείμενα μεγαλύτερα της μιας πρότασης, και προέρχονται: 7 από την Κάτω Ιταλία (ένα από το Ιππώνιο, τέσσερα από τους Θούριους, ένα από την Ρώμη, ένα από την Πετέλια), 5 από τη Θεσσαλία (δύο από την Πελίννα, ένα από τα Φάρσαλα, ένα από τις Φερές, ένα στο Μουσείο J.-P. Getty στο Malibu της Καλιφόρνια), και 6 από την Κρήτη (όλα από την ευρύτερη περιοχή της Ελεύθερας)⁵. ενώ τα 11 φέρουν επιγραφές μιας ή λίγων μόνο λέξεων, οι οποίες θεωρούνται «συντομογραφίες» των μεγαλυτέρων κειμένων, και προέρχονται: 5 από την Πελοπόννησο (τρία από το Αίγιο, δύο από την αρχαία Ήλιδα), 5 από την Μακεδονία (τρία από την Πέλλα, ένα από τη Μεθώνη, ένα από την Τούμπα της Παιονίας), και 1 από την Κρήτη (Ελεύθερα)⁶.

Από τη γεωγραφική αυτή κατανομή είναι φανερό ότι: 1) τα πρωτεία σε ενεπίγραφα χρυσά ελάσματα, που μέχρι τώρα έχουν έρθει στο φως, κατέχει η περιφέρεια του ελληνικού κόσμου, όπου οι παραδόσεις και μάλιστα οι δρη-

3. Πασίγνωστη, αλλά και εξαιρετική περίπτωση «ορφικού» κειμένου αποτελεί ο πάπυρος του Δερβενίου, ο μόνος πάπυρος που έχει ποτέ ανακαλυφθεί στην Ελλάδα, για τον οποίο βλέπε τις πρόσφατες μελέτες: Π. Γ. Θέμελης και Γ. Π. Τουράτσογλου, *Οι τάφοι του Δερβενίου*, Αθήνα 1997· και A. Laks and G. W. Most (eds.), *Studies on the Derveni Papyrus*, Oxford 1997.

4. Χωρίς τα δύο πρόσφατα από το Σφακάκι. Ο αριθμός 29 σίγουρα θα αυξηθεί με την δημοσίευση και άλλων χρυσών ενεπίγραφων ελασμάτων που έχουν ανακαλυφθεί και εκτός Κρήτης και των οποίων αναμένεται η δημοσίευση.

5. Τα γνωστά από τις αρχές του αιώνα συγκεντρώθηκαν και συζητήθηκαν εξαντλητικά από τον G. Zuntz, *Persephone, Three Essays on Religion and Thought in Magna Graecia*, Oxford 1971. Οι εκδόσεις των ελασμάτων που ήρθαν στο φως από την δεκαετία του 1970 και μετά είναι: G. Foti - G. Pugliese Carratelli, *Un sepolcro di Hipponion e un nuovo testo orfico*, *PP* 29 (1974) 91-126· J. Breslin, *A Greek Prayer*, Pasadena 1977. Κ. Τσαντσάνογλου και Γ. Μ. Παράσσογλου, *Two Gold Lamellae from Thessaly*, *Ελληνικά* 38 (1987) 3-16· και Π. Χρυσστόμου, *Εν(ν)οδία, Ενοδία Εκάτη, Εκάτη Ενοδία*, στο: *Θεσσαλία, δεκαπέντε χρόνια αρχαιολογικής έρευνας, 1975-1990· αποτελέσματα και προοπτικές*, Αθήνα 1994, 344 εικ. 9, και *Bull.ép.* 1997.285.

6. Για τα σύντομα αυτά κείμενα, τις εκδόσεις τους και τα ιδιαίτερα προβλήματα που παρουσιάζουν βλέπε Ειρ. Γαβριλάκη - Γ. Ζ. Τζιφόπουλος, *An «Orphic-Dionysiac» Gold Epistomion from Sfakaki near Rethymno*, υπό δημοσίευση στο *BCH* 122.1 (1998).

σκευτικές διατηρούνται με ευλάβεια και με όσο το δυνατόν λιγότερες αλλαγές⁷ και 2) και σημαντικότερο, η Κρήτη, μαζί με τα προσφάτως ανακαλυφθέντα στο Σφακάκι, κατέχει πλέον την πρώτη θέση με 9 χρυσά ενεπίγραφα ελάσματα, από τα οποία μάλιστα τα δύο είναι μοναδικά. Επιπλέον, είναι αξιοσημείωτο ότι και τα 9 αυτά ελάσματα προέρχονται όλα από την ευρύτερη περιοχή του Κάτω Μυλοποτάμου⁸: τα δύο πρόσφατα από το Σφακάκι, και τα επτά, των οποίων η ακριβής θέση εύρεσης δεν είναι γνωστή, μάλλον από τους τάφους του εκτεταμένου νεκροταφείου στην βόρεια-βορειοδυτική είσοδο της Ελεύθερας (βλέπε Παράρτημα).

Τα χρυσά αυτά ελάσματα, στο σχήμα είτε του στόματος, είτε ορθογωνίου παραλληλόγραμμου⁹, και λεπτά όσο το χαρτί, δεν προορίζονταν για το ευρύ κοινό, αλλά αποκλειστικά για τους θεούς του Κάτω Κόσμου. Χρησίμευαν είτε ως επιστόμια, ήταν δηλαδή τοποθετημένα πάνω στο στόμα του νεκρού, πιθανόν όχι μόνο για πρακτικούς λόγους όπως άλλωστε γίνεται και σήμερα⁹, είτε ήταν τοποθετημένα πάνω στο στήθος ή δίπλα σε μία από τις παλάμες του νεκρού. Έτσι το κείμενο το οποίο φέρουν στην ουσία είναι οι λέξεις που ο νεκρός απευθύνει στους άρχοντες του Κάτω Κόσμου, κυρίως στην Περσεφόνη, είτε ο ίδιος, αν το έλασμα ήταν τοποθετημένο στο στόμα του, είτε με την μεσολάβηση κάποιου ο οποίος διαβάσει το μήνυμα αντί του

7. Κατά τις ανασκαφές στο Ασκληπιείο της Λισσού ο Ν. Πλάτων, *Χρονικά, Κρητ. Χρον.* 12 (1958) 466 σημείωνε στην αναφορά του την εύρεση ενός χρυσού ενεπίγραφου φύλλου, του οποίου η επικείμενη δημοσίευση μάλλον δεν θα επιβεβαιώσει την περιγραφή του από τον U. Bultrighini, *Divinità della salute nella Creta ellenistica e romana. Ricerche preliminari, RCCM* 35 (1993) 49-118, 107 σημ. 137, ως «una lamina orfica d' oro d' epoca ellenistica, con un' iscrizione dedicatoria ad Asclepio: una curiosa comistione di elementi funerari e culto di salute (Museo di Chania, n.inv. M 264),» και την σύγκρισή του με τα άλλα της Ελεύθερας (βλέπε Παράρτημα). Πρέπει να σημειωθεί ότι σε κανένα από τα μέχρι τώρα γνωστά ορφικοδιονυσιακά ελάσματα δεν απαντάται αναθηματική επιγραφή.

8. Για το σχήμα τους βλέπε τις παρατηρήσεις του M. W. Dickie, *The Dionysiac Mysteries in Pella, ZPE* 109 (1995) 84-86· για τη μαντική χρήση των φύλλων βλέπε M. Τιβέριος, *Μία «Κρίσις τῶν ὄπλων» τοῦ ζωγράφου τοῦ Συλέα, Αθήνα* 1985, 49-56, πίν. 5-6.

9. Βλέπε το σχέδιο του A. von Salis, *Antiker Bestattungsbrauch, MH* 14 (1957) 89-99, 98 σχ. 8; επίσης D. Kurtz and J. Boardman, *Ἐθιμα ταφῆς στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, μτφρ. Ουρ. Βιζυηνού και Θ. Ξένος, Αθήνα* 1994, 198-201· και R. Garland *The Greek Way of Death, Ithaca* 1985, 23-24, 138.

νεκρού, αν το έλασμα ήταν στο στήθος ή δίπλα στην παλάμη. Έτσι, τα κείμενα αυτά αποκαλύπτουν ακριβείς λεπτομέρειες για τις μετά θάνατον αντιλήψεις των μυστών και παρουσιάζουν την έντονα προσωπική σχέση του νεκρού μύστη με τους θεούς του Κάτω Κόσμου. Μέχρι πρόσφατα, και παρόλο που η θέση του Διονύσου-Ζαγρέα ήταν κεντρική στην διδασκαλία και το δόγμα των ορφικών, όλα τα ελάσματα θεωρούνταν ορφικά. Η δημοσίευση όμως των δύο ενεπίγραφων ελασμάτων από την Περίννα της Θεσσαλίας¹⁰, όπου ο Δίονυσος αναφέρεται ξεκάθαρα ως ο λυτρωτής και απελευθερωτής του/της νεκρού μέσω των τελετών και των καθαρμών, και κατά κάποιο τρόπο ως ο ενδιάμεσος συνήγορος μεταξύ του/της νεκρού και της Περσεφόνης για την εισδοχή στον Άδη, τροποποίησε τα δεδομένα και τα ενεπίγραφα αυτά ελάσματα θεωρούνται πλέον ορφικοδιονυσιακά¹¹.

Από τα επτά δημοσιευμένα ελάσματα της Κρήτης τα έξι φέρουν με μικρές παραλλαγές το ίδιο κείμενο, το οποίο αποτελείται από τρεις δακτυλικούς εξάμετρους στίχους με ορισμένες ιδιαιτερότητες, και στο οποίο αναφέρονται δύο μοτίβα (βλέπε Παράρτημα αρ. 1-6)¹²: α) η θανατηφόρα δίψα του νεκρού μύστη και η προτροπή να πιει από την άεναη κρήνη, όπου και το κυπαρίσσι και β) ένας πολύ σύντομος αναγνωριστικός διάλογος ανάμεσα στον νεκρό μύστη και μάλλον στους φύλακες της πηγής ή της εισόδου για τον Κάτω Κόσμο, κατά τον οποίο ο μύστης απαντά στις ερωτήσεις «ποιος είσαι και ποιοι οι γονείς σου» με τη στερεότυπη φράση «είμαι γιος/θυγατέρα της γης και του Ουρανού», χωρίς να αποκαλύπτει το όνομά του¹³. Το συνο-

10. Τσαντσάνογλου-Παράσσογλου, ό.π. σημ. 5.

11. Βλέπε τις σημαντικές αναλύσεις των: C. Segal, *Dionysus and the Gold Tablets from Pelinna*, *GRBS* 31 (1990) 411-9, 414· F. Graf, *Dionysiac and Orphic Eschatology: New Texts and Old Questions*, στο: T. H. Carpenter and C. A. Faraone (eds.), *Masks of Dionysus*, Ithaca and London 1993, 239-258· W. Burkert, *Bacchic Teletai in the Hellenistic Age*, *ibid.*, 259-275· και S. G. Cole, *Voices from Beyond the Grave: Dionysus and the Dead*, *ibid.*, 276-295.

12. Σ' αυτά δεν συμπεριλαμβάνεται ο ύμνος στον Μέγιστον Κουῦρον, τον Δικταίο Δία, ο οποίος ανακαλύφθηκε το 1904 στο Δικταίο Άντρο. Η επιγραφή χρονολογείται στον 2ο-3ο αι. μ.Χ., αλλά πρόκειται για αντίγραφο του οποίου η πρωτότυπη σύνδεση τοποθετείται κατά γενική ομολογία στο τέλος του 4ου ή στον 3ο αι. π.Χ. Βλέπε *IC III.ii.2*, H. Verbruggen, *Le Zeus Crétois*, Paris 1981, 101-111· και πρόσφατα P. J. Perlman, *Invocatio and Imprecatio: the Hymn to the Greatest Kouros from Palaikastro and the Oath in Ancient Crete*, *JHS* 115 (1995) 161-167, κυρίως 161-162 και σημ. 10-12.

πτικό αυτό κείμενο φαίνεται ακατανόητο και αποκτά νόημα μόνον αν συγκριθεί με τα άλλα παρόμοια, αλλά μεγαλύτερα κείμενα από την Κάτω Ιταλία και την Θεσσαλία, των οποίων ουσιαστικά αποτελεί μία σύνοψη, και όπου οι ίδιες λέξεις, αλλά κυρίως τα ίδια μοτίβα επαναλαμβάνονται και συνεπώς οι συντάκτες/χαρακτες των κειμένων αυτών αντλούσαν από μία κοινή παράδοση, αυτή της ορφικοδιονυσιακής διδασκαλίας¹⁴. Εάν επιτρέπεται, ένα ανάλογο παράδειγμα από την δική μας εμπειρία για τις ομοιότητες αυτές είναι η έκφραση προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν που χαράσσεται πάνω στα μνήματα όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά όπου της γης Χριστιανοί, την οποία έκφραση οι μεν πιστοί κατανοούν πλήρως, ενώ για τους μη πιστούς είναι απλά μία πρόταση, ίσως χωρίς καν κάποιο νόημα.

Τα χρυσά ελάσματα με τα εκτενέστερα κείμενα καταγράφουν συμβουλές και οδηγίες στον νεκρό πώς να πορευθεί στον Άδη, τί να προσέξει και με ποιά λόγια να προσφωνήσει και να απαντήσει σε ερωτήσεις που θα του τεθούν κυρίως από την Περσεφόνη, αλλά μάλλον και από τους φύλακες. Κυρίως σε δύο κείμενα, αυτά από το Ιππώνιο και τα Φάρσαλα, το μοτίβο της δίψας και της αέναης κρήνης εμφανίζεται με περισσότερες λεπτομέρειες, οι οποίες βέβαια ισχύουν και για τα συντομευμένα κείμενα της Κρήτης¹⁵: αναφέρονται δύο κρήνες, οι οποίες υπάρχουν δεξιά της εισόδου και οι οποίες φυλάσσονται, ενώ η ψυχή καθοδηγείται να πιει από την κρήνη της οποίας το αέναο και ψυχρό ύδωρ είναι της Μνημοσύνης, της Θύμησης δηλαδή, και όχι από αυτή κοντά στην οποία υπάρχει λευκό κυπαρίσσι και το μοτίβο του αναγνωριστικού διαλόγου απαντά αυτούσιο, αφού η ταυτόσημη και στερεότυπη σε όλα τα ελάσματα απάντηση της ψυχής, δηλαδή «είμαι γιος της Γης και του Ουρανού», φαίνεται να αποτελεί το σύνθημα αναγνώρισης στο οποίο συμπυκνώνε-

13. Σε αντίθεση με τα συνοπτικότερα κείμενα όπου το όνομα του/της νεκρού μύστη είναι το μόνο που επιγράφεται, για τα οποία βλέπε Γαβριλάκη-Τζιφόπουλος, *ό.π.* σημ. 6.

14. Βλέπε την φιλότιμη και εξαιρετικά χρήσιμη προσπάθεια του R. Janko, *Forgetfulness in the Golden Tablets of Memory*, *CQ* 34 (1984) 89-100 για την ανασύνθεση ενός πιθανού αρχέτυπου για όλα τα εκτενή ορφικοδιονυσιακά κείμενα.

15. Βλέπε Foti-Pugliese Carratelli, *ό.π.* σημ. 5. Νοελληνικές μεταφράσεις του κειμένου από το Ιππώνιο στον Burkert, *Θρησκεία*, *ό.π.* σημ. 2, 595, και του κειμένου από τα Φάρσαλα στους Kurtz-Boardman, *ό.π.* σημ. 9, 198.

ται κατά τον καλύτερο τρόπο το ορφικοδιονυσιακό δόγμα για το διστυπώστατο, θείκό και τιτανικό, της ανθρωπίνης φύσης.

Το έβδομο έλασμα από την Κρήτη ήταν μοναδικό, και γι' αυτό δεν συγκαταλεγόταν με τα άλλα ορφικοδιονυσιακά ελάσματα, γιατί η σύντομη επιγραφή που φέρει είναι ένας χαιρετισμός στον Πλούτωνα και την Περσεφόνη (βλ. Παράρτημα αρ. 7). Επειδή σε κανένα από τα 29 συνολικά ορφικοδιονυσιακά ελάσματα δεν εμφανιζόταν ο Πλούτωνα, θεωρήθηκε ότι η μοναδική αυτή περίπτωση πιθανόν αποτελούσε μία τοπική παραλλαγή των «ορφικών» της Κρήτης. Το ένα όμως από τα δύο ελάσματα που βρέθηκαν στο Σφακάκι και ένας κρατήρας του Μουσείου Τέχνης του Toledo-Ohio στην Αμερική, που δημοσιεύτηκε πρόσφατα και προέρχεται από την Απουλία της Ιταλίας, επιβεβαιώνουν πλέον ότι δεν πρόκειται για μια τοπική παραλλαγή, αλλά για νέα στοιχεία σχετικά με το ταξίδι της ψυχής στον Άδη. Συγκεκριμένα, το επιστόμιο από το Σφακάκι φέρει σε δύο στίχους την ίδια επιγραφή με το έλασμα αρ. 7 χωρίς όμως ρήμα, το οποίο παραλείπεται μάλλον ως ευκόλως εννοούμενο¹⁶. Η έκφραση αυτή, που από τα 31 συνολικά πλέον απαντά σε δύο μόνον ελάσματα κι αυτά από την Κρήτη, δεν υπαινίσσεται τίποτε άλλο παρά τον γνωστό τρόπο χαιρετισμού στα αρχαία ελληνικά, που εδώ απευθύνει ο νεκρός στους κυρίαρχους του Κάτω Κόσμου κατά την πρώτη τους συνάντηση. Συνεπώς, τα δύο αυτά κείμενα μάλλον διασώζουν μία ακόμα στιχομυθία μεταξύ του νεκρού μύστη και των κυρίαρχων του Κάτω Κόσμου.

Ίσως η προσφώνηση στον Πλούτωνα σε ένα χρυσό έλασμα να αποτελούσε ιδιαιτερότητα της περιοχής, αν και ο Πλούτωνα ως σύζυγος της Περσεφόνης και βασιλιάς του Κάτω Κόσμου εμμέσως πλην σαφώς πρέπει να θεωρείτο ο τελικός κριτής για την είσοδο του μύστη. Ο κρατήρας όμως από την Απουλία, ο οποίος πρόσφατα αποκτήθηκε από το Μουσείο Τέχνης του Toledo-Ohio στην Αμερική, φέρει μία παράσταση στη μία, κεντρική του όψη, η οποία μέχρι σήμερα είναι μοναδική, και θα μπορούσε κάλλιστα να αναφερόταν και στον νεκρό μύστη από το Σφακάκι στον οποίο και ανήκει το επιστόμιο. Στην παράσταση εικονίζεται ο Πλούτωνα μέσα στο παλάτι του, καθισμένος στον θρόνο του, και δίπλα του όρθια η Περσεφόνη, ενώ λίγο χαμηλότερα και δεξιά βρίσκεται ο Ερμής ψυχοπομπός, και αριστερά ο Διόνυ-

16. Βλέπε Γαβριλάκη-Τζιφόπουλος, ό.π. σημ. 6.

σος, ο οποίος τείνει το χέρι του και πιάνει το χέρι του Πλούτωνα. Προφανώς πρόκειται για χειραψία, η οποία μάλιστα υποδηλώνει τον μεσολαβητικό ρόλο του Διονύσου ανάμεσα στο νεκρό μύστη¹⁷, ο οποίος απεικονίζεται στην άλλη όψη του κρατήρα, και στον κυρίαρχο του Κάτω Κόσμου Άδη.

Τα δύο νέα αυτά στοιχεία, ο κρατήρας της Απουλίας και το ενεπίγραφο επιστόμιο από το Σφακιάκι, εμπλουτίζουν τα μέχρι σήμερα δεδομένα για την ορφικοδιονυσιακή λατρεία, και το σημαντικότερο επεκτείνουν χρονικά την παρουσία μυστών αυτής της λατρείας στην ευρύτερη περιοχή βόρεια-βορειοδυτικά του Ιδαίου Άντρου, περιοχή υπό την άμεση κυριαρχία της Ελεύθερνας. Ήδη από το τέλος της κλασικής εποχής και μέχρι την τελική επικράτηση του Χριστιανισμού παρατηρείται, σύμφωνα με τα χρονολογημένα χρυσά ελάσματα που έχουν βρεθεί, μία αναζωογόνηση στην εξάπλωση των μυστηριακών λατρειών, κυρίως στην περιφέρεια του ελληνικού κόσμου, η οποία πηγάζει από τις προσωπικές αναζητήσεις και ανασφάλειες του ατόμου μέσα στις αγανείς αυτοκρατορίες που δημιουργήθηκαν.

Η εξάπλωση αυτή παρατηρείται και στην Κρήτη¹⁸, αλλά τα χρυσά ορφικοδιονυσιακά ελάσματα εμφανίζονται μόνο στην συγκεκριμένη περιοχή της Κρήτης. Από τις σκόρπιες πληροφορίες στις αρχαίες πηγές είναι γνωστό ότι το Ιδαίο Άντρο από τα μινωικά ακόμη χρόνια αποτέλεσε εξέχον κέντρο λατρείας προς τιμήν βέβαια του Δία. Αυτή η λατρεία, όπως και άλλες ανάλογες στην Κρήτη, από την ελληνιστική εποχή και μετά, δηλαδή περίπου από το 330 π.Χ. μέχρι το 350 μ.Χ., την τελευταία μαρτυρία που σώζεται για μύηση στα Μυστήρια του Ιδαίου Άντρου¹⁹, γνώρισε άνθηση, και οι ενδείξεις

17. S. I. Johnston and T. J. McNiven, *Dionysos and the Underworld in Toledo*, *MH* 53 (1996) 25-36, pl. 1.

18. Α. Χανιώτης, *Κλασική και Ελληνιστική Κρήτη*, στο: Ν. Μ. Παναγιωτάκης (επιμ.), *Κρήτη Ιστορία και Πολιτισμός*, τόμ. 1, Ηράκλειο 1987, 282-284.

19. Για τη λατρεία στο Ιδαίο Άντρο τον 4ο αι. μ.Χ. βλέπε Α. Χανιώτης, *Μια άγνωστη πηγή για την λατρεία στο Ιδαίο Άντρο στην ύστατη αρχαιότητα*, στο: *Πεπραγμένα του ΣΤ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, τόμ. Α2, Χανιά 1990, 398-399 και σημ. 30' του ιδίου, *Ploutarkhos, praeses insularum (Prosopography of the Later Roman Empire I Plutarkhus 4)*, *ZPE* 68 (1987) 227-231. Για πιθανές σχέσεις μεταξύ Ελεύθερνας και Ιδαίου Άντρου στην προκλασική εποχή βλέπε: Ν. Χρ. Σταμπολίδης, *Εισαγωγή*, 11ος-6ος αι. π.Χ., στο: Ν. Χρ. Σταμπολίδης και Α. Καρέτσου (επιμ.), *Ανατολική Μεσόγειος: Κύπρος - Δωδεκάνησα - Κρήτη*, 16ος-6ος αι. π.Χ. *Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου*, Μάρτιος-Ιούνιος 1998, Ηράκλειο 1998, 101-134, κυρίως 128.

που υπάρχουν συνηγορούν στον μυστηριακό της χαρακτήρα και μάλιστα με στοιχεία και αντιλήψεις ορφικοδιονυσιακά. Δυστυχώς τα δεδομένα δεν επαρκούν για ασφαλές συμπεράσματα, και δεν είναι καθόλου βέβαιο τί από τα στοιχεία αυτά και τις αντιλήψεις των Μυστηρίων του Ιδαίου ήταν καθαρά ορφικοδιονυσιακές επιρροές, ή ποιά ορφικοδιονυσιακά στοιχεία οφείλονταν στην επιρροή που άσκησαν τα Μυστήρια του Ιδαίου. Θα ήταν όμως τουλάχιστον αξιοπερίεργο, αν τα χρυσά ορφικοδιονυσιακά ελάσματα που βρέθηκαν στους βόρειους πρόποδες του Ψήλορείτη δεν είχαν καμία σχέση με τα Μυστήρια του Ιδαίου ο χαρακτήρας των οποίων ήταν παρόμοιος²⁰. Επιπλέον, δεν μπορεί να είναι τυχαία η επιλογή της Ελεύθερνας ως έδρας μιας από τις πρώτες επισκοπές του νησιού, ούτε επίσης το γεγονός ότι η πρώιμη βασιλική που ήρθε στο φως κατά τις ανασκαφές του καθηγητή κ. Πέτρου Θέμελη, όχι μόνον δεμελιώθηκε γύρω στο 430 μ.Χ. κοντά σε ιερό της ελληνιστικής εποχής, αλλά σύμφωνα με την ακέραια κτητορική της επιγραφή στο δάπεδο του Νάρθηκα, ήταν αφιερωμένη στον Αρχάγγελο Μιχαήλ, τον ψυχοπομπό και μεσολαβητή της χριστιανικής παράδοσης²¹. Στην ορφικοδιονυσιακή λατρεία εμφανίζονται με ανάλογους ρόλους και ο Ερμής, ως ο κατεξοχήν συνοδός του νεκρού μύστη στον Άδη, αλλά και ο Διόνυσος, ως ο μεσολαβητής μεταξύ της ψυχής του μύστη και του Πλούτωνα και της Περσεφόνης. Παρόλο που η διδασκαλία του Χριστιανισμού στην Κρήτη άρχισε πολύ νωρίς, η εξάπλωσή του σε ολόκληρο το νησί μάλλον δεν ήταν ραγδαία. Σίγουρα υπήρχαν δύλακες αντίστασης μέχρι και τα μέσα του 4ου αιώνα μ.Χ., και ίσως ένας από τους λόγους της ίδρυσης επισκοπής με έδρα την Ελεύθερνα, από την ευρύτερη περιοχή της οποίας προέρχονται τα 9 πλέον ορφικοδιονυσιακά ελάσματα, είχε απώτερο στόχο να προσπαθήσει να εξαλείψει και τα τελευταία απομεινάρια των παγανιστικών μυστηριακών λατρειών.

Τα δύο ενεπίγραφα χρυσά ελάσματα που ήρθαν στο φως πρόσφατα κατά

20. Για το συσχετισμό των ελασμάτων της Ελεύθερνας με την μυστηριακή λατρεία στο Ιδαίο βλέπε την σημαντική συζήτηση του Verbruggen, ό.π. σημ. 12, 75-99, κυρίως 88-91, όπου και η προηγούμενη βιβλιογραφία.

21. Π. Θέμελης, Αρχαιολογικές ειδήσεις 1992-94, Νομός Ρεθύμνης, Επαρχία Μυλοποτάμου, Ελεύθερνα, Κρητική Εστία 5 (1994-1996) 273 και 281-282: σύμφωνα με τον Π. Θέμελη, οι τρεις αποκεφαλισμένες και ακρωτηριασμένες ερμαϊκές στήλες, καθώς και άλλα ευρήματα μάλλον υποδηλώνουν λατρεία προς τιμήν του Ερμή και/ή της Αφροδίτης στο ελληνιστικό ιερό, νότια της βασιλικής.

την ανασκαφή τμήματος νεκροταφείου ρωμαϊκών χρόνων στο Σφακάκι Ρεδύμνου δεν αυξάνουν μόνο τον κατάλογο των ορφικοδιονυσιακών ελασμάτων της Κρήτης. Εμπλουτίζουν τις γνώσεις μας για την ορφικοδιονυσιακή λατρεία, στην οποία έχει πλέον θέση και ο κυρίαρχος του Κάτω Κόσμου, ο Πλούτων και πιστοποιούν την παρουσία μυστών της λατρείας αυτής μέχρι και τα μέσα του 1ου αιώνα μ.Χ. στην ευρύτερη περιοχή της Ελεύθερας, δηλαδή βόρεια-βορειοδυτικά του Ιδαίου Άντρου και μέχρι και τα παράλια. Αυτή η ορφικοδιονυσιακών αντιλήψεων λατρεία αν δεν ήταν, τουλάχιστον αυτή την εποχή, ίδια με αυτήν των Μυστηρίων του Ιδαίου, σίγουρα θα ήταν παρόμοια, γεγονός που μάλλον αποτέλεσε έναν από τους λόγους για την ίδρυση επισκοπής ήδη από τις αρχές του 5ου αιώνα μ.Χ., στην καρδιά της περιοχής, την Ελεύθερα²².

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΤΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΑ ΟΡΦΙΚΑ ΕΛΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Η ακριβής θέση εύρεσης των επτά δημοσιευμένων χρυσών ορφικών ελασμάτων δεν είναι γνωστή. Η Μ. Guarducci, βασισμένη στις σημειώσεις του F. Halbherr (IC II.xii.31 σελ. 168), συμπεριέλαβε τα με αρ. 1-3 και 7 στις επιγραφές της Ελεύθερας, γιατί βρέθηκαν σε τάφους του εκτεταμένου νεκροταφείου στην βόρεια είσοδο της Ελεύθερας, το οποίο εκτείνεται μέχρι και την Αλφά· ενώ το με αρ. 4 το συμπεριέλαβε στις επιγραφές των οποίων η προέλευση είναι αμφίβολη, γιατί προερχόταν γενικά από την περιοχή του Μυλοποτάμου, αν και η πιθανότητα να προέρχεται και αυτό από το ίδιο νεκροταφείο είναι μεγάλη. Τα ενεπίγραφα ελάσματα με αρ. 5 και 6 της συλλογής της Ελένης Σταθάτου βρέθηκαν σύμφωνα με τον αρχαιολόγο τυλιγ-

22. Ευχαριστώ τον Σύνδεσμο Φιλολόγων Νομού Χανίων και τον Πρόεδρό του κ. Κώστα Μουτζούρη για την τιμητική τους πρόσκληση να συμμετάσχω ως ομιλητής με την παρούσα ανακοίνωση στην τελετή της 11ης Μαΐου 1998 για την απονομή βραβείων και επαίνων στους μαθητές της Β' και Γ' Λυκείου του Νομού Χανίων, οι οποίοι διακρίθηκαν στον Γ' Διαγωνισμό στα Αρχαία Ελληνικά. Επίσης για τις εποικοδομητικές συζητήσεις και τις χρήσιμες υποδείξεις τους στην εργασία αυτή, ευχαριστώ θερμά τον καθηγητή Ν. Χρ. Σταμπολίδη, τους συναδέλφους Σταύρο Φραγκουλίδη και Ειρήνη Γαβριλάκη, και για την εφευρετικότητά του στα προβλήματα των Η/Υ τον κ. Γιώργο Μοτάκη.

μένα σε μικρούς κυλίνδρους μέσα σε τάφους κοντά στην Ελεύθερνα.

Στην περιοχή βόρεια της Ελεύθερνας και μέχρι την Αλφά δεν έχουν πραγματοποιηθεί συστηματικές ανασκαφές, εκτός μιας σύντομης κατά την οποία αποκαλύφθηκε ένα ρωμαϊκό λουτρό, για το οποίο βλέπε Ελ. Σ. Μπάνου, Αλφά, Κρητ. Εστία 5 (1994-96) 290-291. Εντούτοις, στις περιοχές Μνήματα και Αγία Ελέσσα της Αλφάς και νότια μέχρι την Ελεύθερνα υπάρχει ένα εκτεταμένο νεκροταφείο μάλλον ρωμαϊκών χρόνων, από τους τάφους του οποίου κατά πάσα πιθανότητα προέρχονται τα επτά χρυσά ενεπίγραφα ελάσματα της Ελεύθερνας – για τις πληροφορίες θερμές ευχαριστίες οφείλω στην κ. Εύα Τέγου της ΚΕ' Εφορείας. Όπως επισήμανε ο Ν. Χρ. Σταμπολίδης, Ελεύθερνα, Τομέας III: 1. Γεωμετρικά - αρχαϊκά χρόνια και Οδηγός στην Έκθεση «Το γεωμετρικό-αρχαϊκό νεκροταφείο της Ορδής Πέτρας», Ρέθυμνο 1993, 21-3, 29-31 και Ελεύθερνα. Από τη γεωμετρική και αρχαϊκή νεκρόπολη. Ταφικές πυρές και ομηρικά έπη, Ρέθυμνο 1994, 142-147, οι τάφοι αυτοί ανατολικά και δυτικά του Γεροπόταμου, στον οποίο εκβάλλουν οι δύο χείμαροι της Ελεύθερνας, εντοπίζονται στη φυσική πρόσβαση της Ελεύθερνας προς τα βόρεια-βορειοδυτικά, δηλαδή στη βόρεια είσοδο της πόλης· ενώ η Αλφά βρίσκεται περίπου στο μέσον της απόστασης από την Ελεύθερνα στην βόρεια ακτή, όπου και τα επίνειά της, στο Χαμαλεύρι/Σταυρωμένος και στο Πάνορμο.

Εκτός του ελάσματος με αρ. 4, του οποίου το σχήμα υποδηλώνει την χρήση του ως επιστομίου, το σχήμα όλων των άλλων είναι ορθογώνιο παραλληλόγραμμο. Η μορφή των γραμμάτων είναι επιμελημένη στα με αρ. 1, 2 και 7, ενώ στα υπόλοιπα η χάραξη είναι ατημέλητη, ίσως γιατί ο χαρακτήρας δεν ήταν επαγγελματίας. Η ορθογραφία των κειμένων δεν είναι ίδια, και, αν δεν πρόκειται για φανερά λάθη ή παραλείψεις του χαρακτήρα ή ακόμα και για σκόπιμες συντομογραφίες, είναι ενδιαφέρουσες μερικές ιδιομορφίες, όπως π.χ. στη λέξη κυπάρισσος και στο 6' ενικό πρόσωπο του ρ. εἰμί των οποίων η προφορά φαίνεται να διαφέρει, ή όπως η κράση κᾶρανᾶ στο με αρ. 5.

Τα σχέδια των ενεπίγραφων χρυσών ελασμάτων και τα κείμενα με μικρές αλλαγές είναι από την έκδοση των Κρητικών Επιγραφών της Μ. Guarducci, και των δύο της συλλογής Σταθάτου από την έκδοση του Ν. Χ. Βερδελή. Εκτός από το με αρ. 4 το οποίο βρίσκεται στο Μουσείου Ηρακλείου (Μ. Η. Χρ. 639), τα υπόλοιπα βρίσκονται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Συλλογή Αγγείων αρ. 632, 633, 634, 635, και Συλλογή Σταθάτου αρ. 292, 293).

1. *Inscriptiones Creticae* II.xii [Eleutherna].31a

Διαστάσεις: ύψος 0.01 μ., πλάτος 0.056 μ., πάχος μικρότερο του χιλιοστού, ύψος γραμμάτων 0.0006-0.0015 μ.

ΔΙΨΑΙΑΝΟΣ ΕΓΩ ΚΑΙ ΑΠΟΛΛΥΜΑΙΑ ΜΑ ΠΙΕ ΜΟΙ
ΚΡΑΝΑΣ ΑΙΕΙ ΡΩ ΕΠΙ ΔΕΞΙΑ ΤΗ ΚΥΦΑΡΙΣΟΣ
ΤΙΣ ΔΕ ΣΙΓΩ ΔΕ ΣΙΓΑΣ ΥΙΟΣ ΗΜΙ ΚΑΙ ΩΡΑΝΩ
ΑΣΤΕΡΟΕΝΤΟΣ

δίψαι αὔος ἐγὼ καὶ ἀπόλλυμαι· ἀλλὰ πιε <μ> μοι
κράνας αἰειρόω ἐπὶ δεξιὰ, τῇ κυφάριζος.

3 τίς δ' ἐξί; πῶ δ' ἐξί; Γᾶς υἱός ἡμι καὶ Ὁρανῶ
ἀστερόεντος.

Από τη δίψα στέγνωσα και χάνομαι (δῶστε) μου ὅμως να πιω
από την ασταμάτητη πηγή στα δεξιὰ, ὅπου(;) το κυπαρίσσι.
Ποιος εἶσαι; Ποια ἡ γενιά σου; Εἶμαι γιος τῆς Γῆς και του ἑνα-
στρου Ουρανοῦ.

2. *Inscriptiones Creticae* II.xii [Eleutherna].31b

Διαστάσεις: ύψος 0.013 μ., πλάτος 0.062 μ., πάχος μικρότερο του χιλιοστού, ύψος γραμμάτων 0.001-0.0015 μ.

ΔΙΨΑΙΑΝΟΣ ΕΓΩ ΚΑΙ ΑΠΟΛΛΥΜΑΙΑ ΜΑ ΠΙΕ ΜΟΙ
ΚΡΑΝΑΣ ΑΙΕΙ ΡΩ ΕΠΙ ΔΕΞΙΑ ΤΗ ΚΥΦΑΡΙΣΟΣ
ΤΙΣ ΔΕ ΣΙΓΩ ΔΕ ΣΙΓΑΣ ΥΙΟΣ ΗΜΙ ΚΑΙ ΩΡΑΝΩ
ΑΣΤΕΡΟΕΝΤΟΣ

δίψαι αὔος ἐγὼ καὶ ἀπόλλυμα(μα)ι ἀλλὰ πιε<μ> μοι
κράνας αἰειρόω ἐπὶ δεξιὰ, τῇ κυφάριζος.

3 τίς δ' ἐξί; πῶ δ' ἐξί; Γᾶς υἱός ἡμι καὶ Ὁρανῶ
ἀστερό<ε>ντος.

Από τη δίψα στέγνωσα και χάνομαι (δῶστε) μου ὅμως να πιω
από την ασταμάτητη πηγή στα δεξιὰ, ὅπου(;) το κυπαρίσσι.

Ποιος είσαι; Ποια η γενιά σου; Είμαι γιος της Γης και του έναστρου Ουρανού.

3. *Inscriptiones Creticae* II.xii [Eleutherna].31c

Διαστάσεις: ύψος 0.0075 μ., πλάτος 0.054 μ., πάχος μικρότερο του χιλιοστού, ύψος γραμμάτων 0.0007-0.001 μ.

δίψαι {αὔος} δ' αὔος ἐγὼ καὶ ἀπόλλυμαι· ἀλλὰ πιεμ μου
<κ>ράνας <α>ιενάω ἐπὶ δε[ξ]ιά, τῇ κυφάρισσος.

3 τίς δ' ἐξί; πῶ δ' ἐξί; Γᾶς υἱὸς ἡμ<ι> καὶ Ὠρανῶ
ἀστερόεντ[ο]ς.

Από τη δίψα στέγνωσα και χάνομαι· (δώστε) μου όμως να πιω
από την ασταμάτητη πηγή στα δεξιά, όπου(;) το κυπαρίσσι.

Ποιος είσαι; Ποια η γενιά σου; Είμαι θυγατέρα της Γης και του
έναστρου Ουρανού.

4. *Inscriptiones Creticae* II.xxx [Loci Incerti].4

Διαστάσεις: ύψος 0.012 μ., πλάτος 0.045 μ., πάχος μικρότερο του χιλιοστού, ύψος γραμμάτων 0.001-0.002 μ.

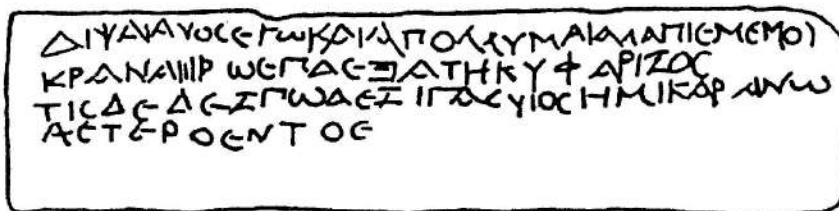
δίψα δ' ἡμ' αὔος καὶ ἀπόλομαι· ἀλλ<λ>ὰ
πιεν μοι κράνας αἰ<ε>ι<ρό>ω ἐπὶ

3 δεξιά, τε κυπ<ά>ριζος. τίς δ' ἐξί; π-
ῶ δ' ἐξί; Γᾶς ἡμι <θ>υ<γά>τηρ καὶ
Ὠρανῶ ἀστερόεντος.

Από τη δίψα στέγνωσα και χάνομαι· (δώστε) μου όμως να πιω
από την ασταμάτητη πηγή στα δεξιά, όπου(;)το κυπαρίσσι.
Ποιος είσαι; Ποια η γενιά σου; Είμαι θυγατέρα της Γης και του
έναστρου Ουρανού.

5. N.M. Βερδελής, Ορφικά ελάσματα εκ Κρήτης: προσφορά Ελένης Α.
Σταθάτου, Αρχαιολογική Εφημερίς 1953-1954, τόμ. II, 56-57 αρ. Α, 59-60.

Διαστάσεις: ύψος 0.012 μ., πλάτος 0.048 μ., πάχος μικρότερο του χιλιο-
στού, ύψος γραμμάτων 0.001-0.002 μ.

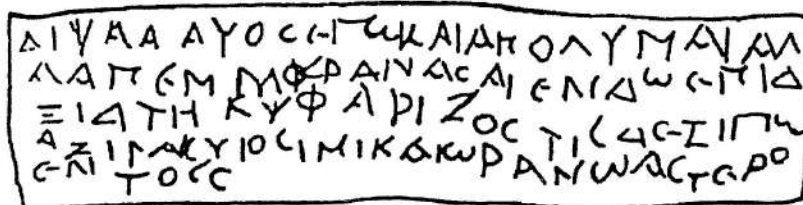

δίψαι αὔος ἐγὼ καὶ ἀπόλλυμαι· ἀλλὰ πιεμ {ε} μοι
κράναος αἰειροχὼ ἐπκί> δεξιά, τῆ κυφάριζος.
3 τίς {δὲ} δ' ἐξί>; πῶ δ' ἐξί; Γῶς υἱὸς ἡμὶ κάρανῶ
ἀστερόεντος.

Από τη δίψα στέγνωσα και χάνομαι· (δώστε) μου όμως να πιω
από την ασταμάτητη πηγή στα δεξιά, όπου(;)το κυπαρίσσι.
Ποιος είσαι; Ποια η γενιά σου; Είμαι γιος της Γης και του ένα-
στρου Ουρανού.

6. N.M. Βερδελής, Ορφικά ελάσματα εκ Κρήτης: προσφορά Ελένης Α.
Σταθάτου, Αρχαιολογική Εφημερίς 1953-1954, τόμ. II, 58-60 αρ. Β.

Διαστάσεις: ύψος 0.012 μ., πλάτος 0.048 μ., πάχος μικρότερο του χιλιο-
στού, ύψος γραμμάτων 0.001-0.002 μ.

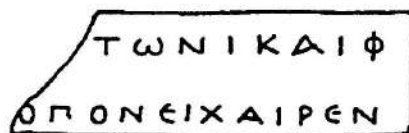

δίψα δ' αὔος ἐγὼ καὶ ἀπόλ<λ>υμαι· ἀλ-
 λά π<ι>εμ μο<ι> κρᾶνας αἰενάω ἐπὶ δ-
 3 <ε>ξιά τῆ κυφάριζος. τίς δ' ἔξι; πῶ
 δ' <ἐ>ξι; Γᾶς {ς} υἱὸς ἴμι καὶ Ὠρανῶ ἀστερό-
 εντος {σ}.

Από τη δίψα στέγνωσα και χάνομαι (δώστε) μου όμως να πω
 από την ασταμάτητη πηγή στα δεξιά, όπου(;)το κυπαρίσσι.
 Ποιος είσαι; Ποια η γενιά σου; Είμαι γιος της Γης και του ένα-
 στρου Ουρανού.

7. *Inscriptiones Creticae* II.xii [Eleutherna].31bis

Διαστάσεις: ύψος 0.011 μ., πλάτος 0.04 μ., πάχος μικρότερο του χιλιο-
 στού, ύψος γραμμάτων 0.00015-0.002 μ.

[Πλού]τωνι καὶ Φ-
 [ερσ]οπόνει χαίρεν.

Πλούτωνα και Περσεφόνη χείρετε.

